

RİSK İLKESİNİN İDAREYE YÜKLEDİĞİ KÜLFETLER VE GÜNCEL YARGI KARARLARI

Mustafa KÖKSAL*

I. GENEL OLARAK SORUMLULUK

Sorumluluk kavramından, çok geniş anlamıyla, bir kişinin başkasına verdiği zararı giderim yükümlülüğü anlaşılır.¹ Diğer bir ifadeyle sorumluluk, çeşidi ne olursa olsun normlara uyulmasını sağlama-yı amaçlayan yaptırım güçleridir. Bu nedenle norm çeşitleri kadar sorumluluk türleri vardır denilebilir.²

Hukukta sorumluluk; siyasi sorumluluk, cezai sorumluluk ve hukuki sorumluluk olmak üzere değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Sorumluluk türleri arasında saydığımız “hukuki sorumluluk”, daha doğru bir ifadeyle “malvarlığı sorumluluğu” (mali sorumluluk), en geniş anlamıyla, bir kişinin diğer kişiye verdiği zararın, zarar verenin malvarlığına devlet aracılığıyla cebren el konularak tazmin edilmesi demektir. Bu sorumluluğun müeyyidesi, bir kişinin malvarlığından bazı değerlerin diğer kişinin malvarlığına geçmesidir ki bu çoğunlukla aynen teslim veya tazminat şeklinde ortaya çıkar.³

İdarenin, siyasi sorumluluğu veya cezai sorumluluğu değil, sadece mali sorumluluğu, yani malvarlığı sorumluluğu olabilir. Zira bakanlar hariç, idarenin diğer makamlarının siyasi sorumluluğu yoktur.

* Van 2. İdare Mahkemesi Hakimi.

¹ Atay, E. Ethem / Odabaşı, Hasan / Gökcan, Hasan Tahsin, *İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları*, Ankara 2003, s. 29.

² Çağlayan, Ramazan, *Tarihsel, Teorik ve Pratik Yönleriyle İdarenin Kusursuz Sorumluluğu*, Asil Yayınları, Ankara 2007, s. 9; İnan, Atilla, “Kamu Görevlilerinin Hukuka Aykırı Davranışlarında Devlet ve Kamu Tüzel Kişilerinin Kusursuz Sorumluluğu”, DD, Ankara 1981, S. 42-43, s. 20.

³ Gözler, Kemal, *İdare Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2003, C. II, s. 931.

İdarenin cezai sorumluluğu da yoktur. Çünkü idare denilen şey bir tüzel kişidir ve ceza sorumluluğu şahsidir, tüzel kişilerin cezai sorumlulukları olmaz. Mali sorumluluk, bir malvarlığı sorumluluğu olduğuna göre, idari sorumluluk şöyle tanımlanabilir. *İdari sorumluluk*; idarenin bir kişiye verdiği zararın, idarenin malvarlığından bazı değerlerin zarar gören kişinin malvarlığına cebri olarak aktarılmasıyla tazmin edilmesi demektir. İdare, normalde kendi verdiği zararı, kendi malvarlığındaki bir değeri zarar gören kişinin malvarlığına geçirerek, kendi rızasıyla tazmin eder. Ancak, zarar veren idarenin verdiği zararı kendi rızasıyla tazmin etmemesi durumunda, bu tazmin, idari yargı organlarının verdikleri kararlarla sağlanır. İşte idarenin verdiği zararın idari yargı kararıyla tazminine *idari sorumluluk* denmektedir.⁴

II. İDARENİN SORUMLULUĞUN TÜRLERİ

İdarenin sorumluluğu genel olarak iki ana kategoride incelenmektedir. Bunlardan ilki ve öncelikli olarak uygulananı *“idarenin hizmet kusurundan doğan sorumluluğudur”*. Diğer sorumluluk türü ise, istisnai ve ikincil nitelikte olan *“idarenin kusursuz sorumluluğudur”*.

Kamu hizmeti yapmakla görevli idare bu hizmetin örgütlenmesinden, yürütümü için gerekli araç, gereç ve personelin sağlanmasından, personelin yetiştirilmesinden ve hizmetin gereği gibi yürütülmesinden sorumludur. İdarenin tüzel kişiliklerden oluşan bir cihaz olması dolayısıyla idare adına işlem tesis eden kişi veya kişilerin kusuru bu sorumluluğun temelini oluşturmaktadır.⁵

Hizmet kusuru, idarenin yürüttüğü bir hizmetin kurulmasında, düzenlenmesinde ya da işleyişindeki bir bozukluk ve aksaklığı ifade etmektedir. Hizmet kusurundaki *“hizmet”* deyimini ise sadece idari faaliyetlerinin belli bir türü olan kamu hizmetini değil ve fakat genel olarak herhangi bir idari görevi veya faaliyeti belirtmektedir. Bu anlamda, kamu hizmetlerinden başka bir idari faaliyet türü olan kolluk faaliyetlerinin veya bir başka tür idari faaliyetin kuruluş, işleyiş ve düzenlenişindeki aksaklık veya bozukluk da hizmet kusuru olarak kabul edilmektedir.⁶

⁴ Gözler, s. 935.

⁵ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 55 vd.

⁶ Günday, Metin, *İdare Hukuku*, İmaj Yayıncılık, 7. Baskı, Ankara 2003, s. 320.

Genel olarak, hizmetin kötü işlemesi, hizmetin geç işlemesi ya da hizmetin hiç işlememesi durumlarında hizmet kusurunun varlığı kabul edilmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki, kamu görevlisinin hizmeti dışında yaptığı suç niteliğindeki davranışları, kötü niyetli hareketleri, ağır kusuru ya da yargı kararlarına uymaması sonucunda ortaya bir zarar çıkarsa, bu zarardan idare değil kamu görevlisinin bizzat kendisi sorumlu olacaktır. Zira bu davranışlar kamu görevlisinin hizmeti ile ilgili olmayıp, tamamen kişisel faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Kusur ilkesi, XX. yüzyıl başlarına kadar idare hukukunda sorumluluğun tek kaynağı olmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren tazminat hukukunun dokusu “sosyal” bir nitelik kazanmaya başlamış; hukuk devletin sosyal devlete doğru gelişim göstermesi ile idarenin sorumluluğu anlayışında da zarar görenler yararına bir yaygınlaşma olmuştur.⁷ Muasır devletin hareket ve faaliyet alanının genişlemesi, tacirlikten, orman koruculuğundan başlayarak diplomatik münasebetlere, harp ilanına, ittifak ve sulh akdine kadar bin bir çeşit iş ihtiva etmesi;⁸ bu faaliyetlerde kullanılan teknolojinin ilerlemesi, araçların çoğalması, idari teşkilatın karmaşıklaşması, hürriyetçi ortamda toplumsal ilişkilerin artması, zarar veren olay ile idarenin kusuru arasında bağlantı kurulmasını veya bunun kanıtlanmasını güçleştirmiştir. Öte yandan belli kişilerin belirgin zararlarla karşılaşmaları halinde bu zararları onların üzerinde bırakmamak gerektiği yolundaki sosyal adalet anlayışı da gelişmiştir.⁹ İşte, tüm bu gelişmelerin ardından kusursuz sorumluluk ilkesi kabul edilmeye ve uygulanmaya başlanmıştır.

Kişilerin idarenin faaliyetleri veya hareketsiz kalması dolayısıyla uğradıkları zararları, her zaman idarenin kusurlu faaliyetine dayandırmak olanakları ise yoktur. İşte, idarenin kendisi ile ilgili görülen bir zarardan kusursuz da olsa sorumlu tutulmasına *kusursuz sorumluluk* denmektedir.¹⁰ İdarenin kusursuz sorumluluğunda kusur şartı

⁷ Yaman, Murat, “Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Sorumluluk, Hizmet Kusuru ve Kusursuz Sorumluluk Kavramları”, *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi*, Ankara 2003, S. 18, s. 91.

⁸ Başgil, A. Fuat, “Devletin ve Diğer Amme Hükmi Şahıslarının Mesuliyeti”, *Adalet Dergisi*, Ankara 1940, S. 32, s. 597.

⁹ Yaman, s. 91; Yayla, Yıldızhan, *İdare Hukuku I*, 2. Baskı, İstanbul 1990, s. 151.

¹⁰ Yaman, s. 91; Kayışoğlu, Bahattin, “İdari Eylemlere İlişkin Sorumluluk Sebepleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 1976, S. 2, Y. 33, s.178.

aranmadığından, zarar ile idarenin eylem veya işlemi arasındaki illiyet bağı (neden sonuç ilişkisi) ön plana çıkmaktadır. Zira bu sorumlulukta zarar ile eylem-işlem arasındaki illiyet bağının varlığı idarenin sorumlu olması için yeterli sayılmaktadır.

Kusursuz sorumluluk, idarenin sorumluluğu hususunda kural değil, istisnadır. Bu özelliği, kusursuz sorumluluğun *"tamamlayıcı (ikincil) nitelikte"* bir sorumluluk olduğunun da bir göstergesidir. Bir zarar, şayet, kusurlu sorumluluk ilkesi kapsamında tazmin edilebiliyorsa, idarenin kusursuz sorumluluğuna başvurulamaz.¹¹

Türk hukukunda kusursuz sorumluluğun çeşitleriyle ilgili bir fikir birlikteliği bulunmamaktadır. Doktrinde tehlike ilkesi, sebepsiz ikhtisap ilkesi, hasar teorisi, hukuki eşitlik teorisi gibi muhtelif teoriler savunulmaktadır. Bu savlar incelendiğinde zaman zaman farklı kavramların aynı anlama gelecek şekillerde anlatıldığı da görülmektedir. Ancak en çok kullanılan çeşitleri *"risk sorumluluğu ilkesi"* ve *"kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesi"* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kusursuz sorumluluk ilkesinin çeşitlerinden olan kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesi en genel anlamıyla; devletin kamusal faaliyetleri sırasında bir bireye ya da bazı bireyler topluluğuna, diğer kimselere göre, somut bir zarar ıka etmesi ve bunun sonucu olarak da diğer bireylerden daha ağır bir fedakarlığın doğmasına yol açmasıdır.¹²

İdare, risk söz konusu olmaksızın kamu yararını gerçekleştirebilmek amacıyla bir hizmet yürütmüş ya da bir faaliyette bulunmuştur. İdarenin bu hizmet ya da faaliyetinden tüm toplum yararlanacakken, belli kişi ya da kişiler bir külfet altına sokulmuştur. İşte bu şekilde bo-

¹¹ Danıştay 10. Dairesi, 21.05.2001 Tarih ve E. 1999/1706, K. 2001/1897 sayılı Karar, (yayımlanmamıştır.) "...Tam yargı davalarında, öncelikle zarara yol açtığı öne sürülen idari işlem veya eylemin hukuka uygunluğunun denetlenmesi esas olduğundan, olayın oluşumu ve zararın niteliğinin irdelenip, idarenin hizmet kusuru olup olmadığının araştırılması, hizmet kusuru yoksa kusursuz sorumluluk ilkelelerinin ya da daha ayrı bir anlayış ve amaçtan kaynaklanan sosyal risk ilkesinin uygulanıp, uygulanmayacağıının belirlenmesi, tazminata hükmedilirken de herhalde sorumluluk sebebinin açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Uyuşmazlıkta tazmini istenilen zarar, davacının ... Mağazası önüne konulan bombanın patlaması sonucu yaralanmasından ve sakat kalmasından doğmuştur..."

¹² Uluşan, İlhan, *Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi*, İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, İstanbul 1972, C. 32, s. 22.

zulan kamu külfetinin dağılmasındaki dengenin bir denkleştirme ile yeniden kurulması gerekir.¹³

Kusursuz sorumluluk ilkesinin diğer türü ise idarenin risk ilkesi gereğince sorumluluğu ilkesidir. Şimdi makalemizin asıl konusu olan bu konuyu ayrı bir başlık altında ve güncel yargı kararları ışığında ayrıntılı olarak inceleyelim.

III. İDARENİN RİSK İLKESİ GEREĞİNCE SORUMLULUĞU

“Risk sorumluluğu” terimi yerine Türkçe’de yaygın olarak “tehlike sorumluluğu” terimi kullanılıyorsa da sayın Gözler’e göre; bu kavram “risk sorumluluğu” kavramını tam olarak karşılamaktan uzaktır. “Tehlike” kelimesinin kullanılacağı yerler ayrı, “risk” kelimesinin kullanılacağı yerler ayrıdır. Bu tür sorumluluğu nitelendirmek için kullanılması gereken kelime “tehlike” değil, “risk” kelimesidir. Tehlike bu tür sorumlulukla tazmin edilen zararlara yol açan şey, faaliyet, yöntem ve durumları nitelendirmek için kullanılabilir.¹⁴

Kusursuz sorumluluğun risk (hasar) ilkesine dayandırılması daha çok özel hukuktan gelmektedir. Bilindiği gibi herhangi bir teşebbüsün sağlayacağı yararlar nasıl müteşebbise ait ise, teşebbüsten doğan zarar ve hasarlar da müteşebbise ait olmalıdır. Bu ilke *Mecelle*’de şu biçimde anlatılmıştır; “*Mazarrat menfaat mukabelesindedir.*” Yani, “*bir şeyin menfaatine nail olan onun mazarratına mütehammil olur.*”¹⁵

Bu ilke “her nimetin bir külfeti vardır” düşüncesine dayanmakta ve tehlikeli işlerle uğraşanların, herhangi bir kusurları olmasa dahi, ortaya çıkan zararlı sonuçlardan sorumlu tutulmalarını öngörmektedir.¹⁶

¹³ AYİM 2. Dairesi, 03.10.2007 Tarih ve E.2006/875, K.2007/789 Sayılı Karar, *AYİM Dergisi*, S. 23.; “...İdareye yüklenebilir kusur bulunmamaktadır. Ancak olayın hizmetin ifası sırasında meydana gelmiş olması sebebiyle olay ile hizmet arasında nedensellik bağı bulunduğundan, meydana gelen zararın, kusursuz sorumluluk ilkesine göre, zararın zarar gören üzerinde bırakılmayarak topluma yayılmasının, adalet, eşitlik ve hakkaniyet kurallarına uygun düşeceğinden, davacının zararlarının karşılanması gerektiği sonuç ve kanaatine ulaşılmıştır...”

¹⁴ Gözler, s. 1076.

¹⁵ Gözübüyük, A. Şeref; Turgut, Tan, *İdare Hukuku Cilt 2. İdari Yargılama Hukuku*, Turhan Kitabevi, Güncelleştirilmiş Baskı, Ankara 2003. s. 686; Berki, A. H., *Mecelle*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 1959, s. 15, md. 87.

¹⁶ AYİM 2. Dairesi, 20.12.2006 Tarih ve E.2004/377, K.2006/1297 Sayılı Karar, *AYİM*

Esas itibarıyla özel hukukta uygulanan ilke, idarenin tehlike taşıyan bir faaliyet yürütmesi ya da tehlikeli araç gereç kullanması söz konusu olduğunda idare hukukunda da uygulama alanı bulmaktadır.¹⁷

Kuram başlangıçta bayındırlık yapıtlarının ve faaliyetlerinin özel mülklere verdiği zararları, idarenin ya da idari ajanın kusuruna bağlamadan topluma paylaştırılmasını amaçlamıştır. Zaman içinde uygulama alanının genişlemesi sonucu tehlikeli olan tüm kamu hizmetleri alanında uygulama kabiliyeti bulmuştur. Bu gelişiminin sonucu olarak önceleri sadece mala ilişkin zararların tazmini amacının dışında, kişilere verilen cismani zararların karşılanmasını içerir bir hale gelmiştir.¹⁸

Risk ilkesi, genel olarak bazı faaliyetlerin, bünyesinde taşıdığı tehlikeler dolayısıyla kişilere zarar vermiş olması halinde; bu faaliyet sahiplerinin kusurlarına bakılmaksızın, zararın tazmin edilmesi düşüncesine dayanır.¹⁹ Faaliyet ile gerçekleşen zarar arasında illiyet bağı yeterli olup, ayrıca kusura bakılmaz.²⁰ Ancak hemen belirtmek gerekir ki, idarenin kusurlu olduğunun ispatına gerek olmaması, risk sorumluluğunda idarenin mutlaka kusursuz olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Risk sorumluluğunun uygulandığı bazı durumlarda idarenin, gerekli tedbirleri almama gibi kusurları bulunabilir. Ancak idare

Dergisi, S.22, s. 267.; "...Olayda, hizmetin kurulması ve işletilmesinden doğan idareye atfı kabil bir hizmet kusurunun varlığı söz konusu değil ise de; davacının bir kamu hizmeti olduğunda şüphe bulunmayan askerlik görevi sırasında muhafızlık yapmak üzere görevlendirildiği bir anda askeri araçtan indikten sonra yerlerin mevsim ve doğa şartları nedeni ile buzlu olması nedeni ile kayarak düşmesi ile meydana gelen kolunun kırılması olayında, zarar ile eylem arasında illiyet bağının bulunduğu, söz konusu zararın kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davalı idarece karşılanması gerektiği sonucuna varılmıştır..." Nakleden, Günday, s. 330.

¹⁷ Günday, s. 330.

¹⁸ Esin, Yüksel, *Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları, İkinci Kitap: Esas, İdarenin Hukuki Sorumluluğu*, 2. Baskı, Ankara 1976. s. 130.

¹⁹ AYİM 2. Dairesi, 10.01.1996 Tarih ve E.1995/532, K.1996/9 Sayılı Karar, *AYİM Dergisi*, S. 11, s. 938; "... Uçak kazalarına idare ve kullanan tarafından her türlü tedbir alınsa bile rastlanılmaktadır. Kullanılan aracın hareket kabiliyetinin çok seri olması, elektronik aygıtların çeşitliliği ve görülen fonksiyonun niteliği nedeniyle pilotluk mesleği riskli bir kamu hizmetidir. Aynı zamanda görülen faaliyetlerin bünyesinde mevcut bir tehlikelilik taşıdığından da bahsetmek mümkündür. Bu nedenle idarenin herhangi bir kusuru bulunmasa da bu faaliyet esasında doğan zararları gidermesi hakkaniyet icabıdır."

²⁰ Özgüldür, Serdar, *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında Tam Yargı Davaları*, Ankara 1966., s. 86; Ulusan, İlhan, "Tehlike Sorumluluğu Üstüne", *Mukayeseli Hukuk Dergisi*, İstanbul 1970, Y. 4, S. 6, s. 55.

renin bu kusurunun ispatı için uğraşılmamakta, tehlikeli faaliyet ya da kullanılan araç nedeniyle idare kusurlu varsayılmakta, idarenin kusursuzluğunu ispatlamasına da imkan tanınmamaktadır.²¹

Bu ilkeye göre sorumluluk için kusurun belirlenmesi ve kusurun ispatı zorunlu olmadığı gibi hakkın ihlal edilmesi koşulu da aranmamaktadır. Sadece hizmet nedeniyle bir zarar verilip verilmediği sorusuna cevap aramak gerekir.²²

Risk sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için, meydana gelen zararın olağanüstü nitelikte olması gerekmektedir. Bununla birlikte sorumluluğa yol açan riskin de, olağan, herkesin karşılaştığı cinsten değil, “*istisnai bir risk*” niteliğinde olması gerekmektedir.²³ Yine, bu sorumluluk ikincil (tamamlayıcı) özelliktedir. Yani, ancak kusur sorumluluğu yoksa risk sorumluluğuna gidilebilmektedir.

Şimdi sırasıyla risk sorumluluğu kapsamında yer alan halleri inceleyelim:

A. Tehlikeli Şeyler

İdarenin bazı etkinliklerinin, sahip olduğu araç, gereç ve malzemelerin ya da kuruluşlarının doğasında tehlike, risk unsuru bulunabilir.²⁴

²¹ Gözler, s. 1077; Çağlayan, *a. g. e.*, s. 258.

²² Bereket Baş, Zuhal, “Türk Hukukunda İdari Yargı Kararları Işığında Kamu Hizmetinin Yürütülmesinden Kaynaklanan Kamu Gücünün Kusursuz Sorumluluğu”, İstanbul 2002 (yayımlanmamış doktora tezi), s. 150; Başgil, s. 9.

²³ Çağlayan, s. 257; Gözler, s. 1076.

²⁴ AYİM 2. Dairesi, 27.10.2004 Tarih ve E. 2002/783, K.2004/809 sayılı Karar, *AYİM Dergisi*, S.20,; “...Dosyada mevcut bilgi ve belgelerin incelenmesinden; davacıların yakını ...’ün, ...Komutanlığı emrinde askerlik hizmetini yapmaktayken 10 Şubat 2002 tarihinde Tabur Komutanı Bnb. ...’ın şifai emri ile 3 no’lu tank atış alanı ile ilgili çalışma yapıldığı, tabur nöbetçi subayının emri ile 3 no’lu Tank atış alanı bölgesinde personelin toplandıkları, davacıların yakınının görevli olduğu ... Bölüğü’nün emir komutasının bölük nöbetçi çavuşu ...’da olduğu, kazık çakılarak belirlenen bölgede mevcut taşların temizlenmesinin emredildiği, daha önce roketatar atışı yapmış olan ...’nın 3 arkadaşı ile birlikte diğer bölük personelinden ayrılarak 89 mm. roketatar atış alanı hedef bölgesine gittikleri, hedef bölgesine ilk varan P. Onb. ... ve P. Onb. ...’nın hangi noktadan buldukları belirlenemeyen bir adet roketatar mühimmatı incelemeye başladıkları, bir süre sonra tabur komutanı aracının gelmekte olduğunu görünce mühimmatı gizleyerek görev bölgelerine döndükleri, saat ...’e kadar çalışma yaptıktan sonra verilen istirahat sırasında P. Onb. ... ve P. Onb. ...’nın arkadaşlarından tırnak makası istedikleri, tırnak makası-

İdare bu etkinliklerini ifa etmek veya bu tür şeylere sahip olmak zorundadır. Bu anlamda bir hukuka aykırılık söz konusu olmayıp bilakis, idarenin varlık sebebinin bir bölümü bu tür etkinliklerde bulunmayı veya tehlike ya da risk unsurunu taşıyan şeylere sahip olmayı zorunlu kılar.²⁵ Diğer bir deyişle, idarenin genel refah ve mutluluğu sağlamak amacı ile gerçekleştirmeye çalıştığı bir kısım kamu hizmet ve faaliyetleri, bulundurması gereken eşyanın tehlikeli olması nedeniyle zarar doğurmaya elverişlidir.²⁶

Askeri birliklerin harbe hazırlık bağlamında sulh zamanında yaptıkları manevra ve atışları sırasında arzulamadığı halde üçüncü kişilerin ekili arazilerine, eşyasına hatta vücut bütünlüklerine zarar vermesi söz konusu olabilmektedir. Silahlı Kuvvetler’de personel eğitimi, mevcut harp araç ve gereçlerinin en iyi şekilde kullanımı yeterli düzeyde manevra ve atışların yapılmasıyla mümkün olabilir.²⁷ Bu bağlamda idare, çeşitli silahlar, gemiler, uçaklar kullanmak, cephanelikler ve mayınlı yerler bulundurmak zorundadır.²⁸ İşte çoğu kez nedenleri bilinmediği veya kestirilmediği için idarenin önleyemeyeceği ve zarara uğrayanların da korunamayacağı bu olumsuz sonuçları, yarar sağlayan kamuya yüklemek gereği benimsenmiştir.²⁹

Söz konusu şeyler ve etkinliklerden kişilerin özel ve olağandışı bir zarar görmesi halinde bunların tazmini gerekir. Bu ilkenin geçerli bir şekilde uygulanması gereken durumlarda idarenin davranışı ile zararlı sonucun arasında nedensellik bağının varolması yeterlidir. İdarenin

nı aldıktan sonra buldukları ve gizledikleri mühimmatın bulunduğu hedef bölgesine gittikleri, yaklaşık 2-3 dakika sonra patlamanın meydana geldiği, patlamanın etkisiyle P. Onb. ... ile davacılar yakını P. Onb. ...’nın vefat ettikleri,...anlaşılmaktadır. Meydana gelen ölüm olayında idareye atfı kabil bir hizmet kusuru bulunmasa dahi, ölüm olayının askerlik görevinin ifası sırasında, hizmet esnasında meydana geldiği, hizmetle ölüm arasında illiyet bağı bulunduğu dikkate alınarak ... meydana gelen zararın kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca karışılmasının gerektiği sonucuna ulaşılmıştır...”

²⁵ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 136.

²⁶ Bereket Baş, s. 261; Duran, Lütfi, *Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri, Sorumluluğa Yol Açan Olgular*, TODAİE Yayınları, Ankara 1974, s. 51.

²⁷ Şahin, Ergün, “Kuramda ve Uygulamada İdarenin Tehlike İlkesi Uyarınca Sorumluluğu”, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/8sayi.htm>.

²⁸ Yaman s. 93; Armağan, Tuncay, *İdarenin Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları*, Ankara 1997. s. 113.

²⁹ Şahin, http://www.yayin.adalet.gov.tr/8_sayi.htm.

kusursuz sorumluluğunda genel kural olan kusurlu olmadığını ispat ederek sorumluluktan kurtulamama bu ilkenin uygulanmasında da geçerliliğini korur.³⁰

1. Patlayıcı Maddeler, Tehlikeli Aletler ve Ateşli Silahlar

Patlayıcı maddeler, bünyesinde tehlike barındırmaktadır. Bu nedenle idarenin kullandığı patlayıcı maddeler nedeniyle bir zarar meydana geldiğinde, idare hiçbir kusuru olmasa da bu zararlardan sorumlu olur. Örneğin, cephaneliğin patlaması, bir zırhlının patlaması, havai fişekler için yapılan füzelerin ateşlenmesi, uçaksavar mermisinin havada patlamayarak bir taşınmazın üzerine düşerek patlaması, bomba imhası sırasında bombanın patlaması neticesinde ortaya çıkan zararlardan idare kusursuz sorumluluk ilkeleri gereğince sorumlu tutulmaktadır.³¹

İdarenin kullandığı ateşli silahlar gibi tehlike arz eden aletler nedeniyle meydana gelen zararlardan da idarenin kusursuz olarak sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, ormanlık bir alanda şüpheli bir şahsa dur emri verilmesine rağmen kaçmaya başlayan bir kişiye güvenlik görevlisi tarafından ateş açılması sonucunda kurşunun ileride yoldan geçen otobüse isabet ederek yolcuların yaralanmasında, sıkıyönetim makamlarınca gözetim altına alınan kişinin, yemekhane- de otururken, bir subayın silahının teknik bir arıza sebebiyle ateş alması sonucu yaranmasında, İki grup arasında çıkan çatışmaya müdahale eden kolluk güçlerinin ateşi sonucunda, olayla ilgisi olmayan bir kişinin ölmesinde, güvenlik güçleri ile teröristler arasında çıkan çatışmada kişinin evinin zarar görmesinde idare kusursuz sorumluluk ilkeleri gereğince sorumlu tutulmaktadır.³²

Ancak, ateşli silahlar ve tehlikeli aygıtlardan doğan zararlardan dolayı kusursuz sorumluluk ilkesinin uygulanabilmesi için, zarara yol açan silahın “*ateşli silah*” olması gerekir. Bıçak, cop vs. ile verilmiş zararlar bu tür sorumluluğun kapsamına girmez. Ancak ateşli silahın türü önemli değildir. Basit bir tabancadan makineli tüfeğe kadar her şey ateşle silah kapsamına girer. Ayrıca, ateşli silahlardan kaynakla-

³⁰ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 137.

³¹ Gözler, s. 1078 vd; Çağlayan, s. 258.

³² Çağlayan, s. 261 vd.

nan zararlardan dolayı kusursuz sorumluluktan herkes yararlanamaz. Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, sadece polis operasyonu ile ilgisi bulunmayan üçüncü kişiler yararlanabilir. Polis operasyonunun hedefi olan kişiye ateşli silahlarla verilen zararlarda risk sorumluluğu değil, kusurlu sorumluluk esasları geçerlidir. Diğer yandan, zarar gören kişinin polisin silahından çıkan kurşun ile yaralanması gerekir. Zira risk sorumluluğunda da idarenin sorumluluğu için illiyet bağı gerekir. Ancak bazı durumlarda merminin mutlaka polisin silahından çıkmasına gerek yoktur. Polisin bir taraf olduğu bir silahlı çatışmada karşı tarafın açtığı ateş sonucunda operasyonla ilgisi olmayan bir kişinin yaralanması durumunda bu kişinin zararının da devlet tarafından tazmin edilmesi gerektiği söylenebilir. Zira böyle bir durumda zarara yol açan şey, bir silahtan kurşun çıkması değil, silahların kullanıldığı bir operasyon düzenlenmesidir.³³

Patlayıcı maddeler, tehlikeli aletler ve ateşli silahlardan kaynaklanmış olan idarenin kusursuz sorumluluğuna ilişkin yargı kararlarından örnekler:

“...Davacıların kardeşinin, bölücü terör örgütü mensuplarına karşı icra edilen asayiş görevi esnasında, üzerinde bulunan el bombasının teknik bir hata ihtimaliyle patlaması sonucu ölümü olayında, idareye yüklenebilecek bir hizmet kusuru bulunmadığı gibi, davacılar yakınının da herhangi bir kusuru bulunmamaktadır. Ancak, zararlı sonucu doğuran olay ile hizmet arasında illiyet bağı bulunduğundan, ... davacıların, kardeşlerinin ölümü nedeniyle uğradıkları zararının kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davalı idare tarafından karşılanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır...”³⁴

“...Dava, ... bölücü terör örgütüne mensup teröristlerle güvenlik görevlileri arasında çıkan çatışma sırasında eş ... 'nın yaşamını yitirmesi nedeniyle davacının uğradığı zarara karşılık ... zararın yasal faiziyle birlikte tazmini istemiyle açılmıştır... Olayda, bölücü terör örgütüne mensup teröristlerle güvenlik görevlileri arasında çıkan çatışmanın, evinin damında yatmakta olan şahsın ölümüne sebep olduğu ve idarenin hizmet kusuru saptanamamakla birlikte, ölüm nedeniyle oluşan zarar ile idari eylem arasında nedensel-

³³ Gözler, s. 1080 vd; Çağlayan, s. 261 vd.

³⁴ AYİM 2. Dairesi, 23.05.2007 Tarih ve E. 2006/1286, K. 2007/477 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 23.

lik bağı bulunduğu açık olduğundan, açılan tam yargı davasında mahkemece, kusursuz sorumluluk ilkesine göre hüküm kurulması gerekirken...”³⁵

“...Dava dosyasında bulunan belge ve bilgilerin incelenmesinden; davacının K.lığı emrinde J. Er olarak askerlik hizmetini yaparken ... tarihinde ... kursiyerlerin yetiştirilmesi amacıyla icra edilen genel tatbikatta üs bölgesine sızma faaliyeti sırasında yaklaştığı mevziye gösteri el bombası attığı, havanın karanlık olması sebebiyle el bombasının önce ağaç dallarına çarpıp sonra yağmurdan korunmak maksadıyla mevziye gerilmiş bulunan pançonun üzerine düşerek sekmesi nedeniyle el bombasının önüne düşüp patlaması sebebiyle sağ gözünden ve yüzünden yaralandığı, ... anlaşılmıştır. ... olayda idareye yüklenebilecek bir hizmet kusurunun varlığından söz edilemez ise de; bir kamu hizmeti olan askerlik hizmetinin ifası sırasında meydana gelen zarar ile hizmet arasında illiyet bağı bulunduğu anlaşıldığından, kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davacının uğradığı zararın idare tarafından karşılanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır...”³⁶

“... İlçesinde davacıların ikamet ettikleri evin yanında bulunan karakolda jandarma erinin silahının patlaması sonucu... ölümü ve ... yaralanması olayından dolayı ... zararın tazmini istemiyle dava açılmıştır. Van İdare Mahkemesi; kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında kişilere verilen zararların eylem ve zararlı sonuç arasında nedensellik bağının bulunması koşuluyla ayrıca idarenin kusuru aranmadan hizmet sahibi idarelerce tazmin edilmesinin genel hukuk kuralı olduğu,dosyanın incelenmesinden, ... Komlutanlığı eğitim alanında silahını temizleyen jandarma eri ... silahının tetiğini düşürmesi sonucu silahtan çıkan merminin 20 metre ileride bulunan davacılar a ait evden içeri girerek...ölümüne, ... yaralanmasına yol açtığı, bu olay nedeniyle ölenin anne ve babasının maddi ve manevi tazminat istemiyle, ölenin kardeşlerinin manevi tazminat istemiyle ve yaralananın ise kendisi için maddi ve manevi tazminat istemiyle dava açtığı anlaşıldığı, ancak davanın devamı sırasında ölen çocuğun babası olan...ölmesi nedeniyle bu şahsa ait davanın mirasçıları tarafından devam ettirildiği, meydana gelen maddi zararın tespiti için yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu ... zararının ... TL olduğunun belirlendiği, ... sonuçta toplam ... tazminat isteminin kabulü, ... yolunda verilen 11.1.1995 tarih ve 1995/12 sayılı kararın ... temyizden incele-

³⁵ Danıştay 10. Dairesi, 29.01.2007 Tarih ve E. 2004/7285, K. 2007/212 sayılı Karar (yayımlanmamıştır.)

³⁶ AYİM 2. Dairesi, 03.12.2003 Tarih ve E. 2001/858, K. 2003/872 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 19.

nip bozulması istenilmektedir. ... bozulması istenen kararın onanmasına karar verildi...”³⁷

2. Tehlikeli Bayındırlık Eserleri

Su, gaz, elektrik gibi bayındırlık tesislerinden, bayındırlık eserlerinden kaynaklanan, kullanıcıların ve üçüncü kişilerin maruz kaldığı istisnai zararlar bakımından idarenin kusursuz sorumluluğu kabul edilmektedir.³⁸

Bayındırlık işleri ve tesisleri bizatihi tehlikeli ameliye ve tesisattan ise bunlar aynı zamanda risk kuramı çerçevesine girdiğinden,³⁹ bu tür çalışmalardan kaynaklanan, kullanıcıların ve üçüncü kişilerin maruz kaldığı istisnai zararlar bakımından idarenin kusursuz sorumluluğu kabul edilmektedir.^{40, 41}

Kullanıcı, hizmetten doğrudan yararlanan kişidir. Örneğin, yolun üstünde yürüyen, otomobille giden yolun kullanıcısıdır, yolun kenarındaki tarla sahibi ise üçüncü kişidir. Lojmanda oturan kişi kullanıcı, ancak onun evindeki misafirler üçüncü kişi konumundadırlar. Yine, okul binası karşısında öğrenciler kullanıcı, öğretmenler üçüncü kişidir.⁴²

Bu konuda hizmetten yararlananlar ile üçüncü kişiler arasında bir ayırım yapılmaktadır. Üçüncü kişiler söz konusu hizmetler bakımından anormal bir zarara maruz kaldıklarında, zarar ile hizmet arasında illiyet bağının bulunması koşuluyla, idarenin kusursuz sorumluluğu

³⁷ Danıştay 10. Dairesi, 15.11.1997 Tarih ve E. 1995/2598, K. 1997/5629 sayılı Karar, DD, S. 91.

³⁸ Çağlayan, s. 266.

³⁹ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 131.

⁴⁰ Çağlayan, s. 266.

⁴¹ AYİM 2. Dairesi, 27.10.2004 Tarih ve E.2003/836, K.2004/799 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 20.; "...6. Jandarma Sınır Tabur Komutanlığı emrinde görevini ifa eden davacının, ... birlik içindeki elektrik direklerinde bulunan kablolar ile direk arasına lastik parçalar yerleştirmek isterken elektrik akımına kapılarak yaralanması olayında idareye atfı kabil bir hizmet kusurundan söz edilemez ise de, kamu görevinin ifası sırasında meydana gelen zarar ile hizmet arasında illiyet bağı bulunduğu anlaşıldığından, kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davacının uğradığı zararın idare tarafından karşılanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır..."

⁴² Gözler, s. 1115.

söz konusudur. Hizmetten doğrudan yararlananlara gelince, bu konuda belli bir sınırlandırmaya gidilmektedir. Bu halde “normal bakım hastası” olup olmadığına bakılır. Eğer idare yapması gereken normal bakım işlerini yapmamış ise kusur sorumluluğuna, şayet gereken bütün bakım ve onarımları yapmış ise kusursuz sorumluluğa gidilir.⁴³

Kopan elektrik telinin bir kişinin ölümüne sebebiyet vermesi olayında; fırtınalı bir gecede yolda yürüyen vatandaşların, sokak lambalarının yanmaması nedeniyle vatandaşlardan birisinin yere düşmesi, onu kaldırmaya çalışan diğer vatandaşın kopmuş elektrik telini tutarak ölmesi olayında; belediyeye ait bir elektrik telinin kısa devre sonucu koparak davacının hayvanının ölümüne sebep olması olayında; havagazı sevk deposundaki arızanın giderilmesi sırasında zehirlenen işçilerin kurtarılması çalışmalarında zehirlenerek, sakat kalan polis memurunun yaşadığı olayda;⁴⁴ yine idarenin yaptığı yol sonucunda, kişinin evinin altında heyelanlı bir alan meydana gelmesi ve kişinin bunu önlemek için istinat duvarı yapmak zorunda kalması olayında Danıştay idarenin kusursuz sorumluluğuna karar vermiştir.⁴⁵

Danıştay’ın, bayındırlık eser ve işlerinden dolayı yerleşmiş bir ihtiyacı olmadığını da belirtmek gerekir. Danıştay genel olarak risk ilkesi gereği kusursuz sorumluluğa dayanarak idareyi tazminata mah-

⁴³ Çağlayan, s. 267.

⁴⁴ Danıştay 10. Dairesi, 24.11.1982 Tarih ve E. 1982/469, K. 1982/2357 sayılı Karar, Nakleden, Çağlayan, s. 267 vd.; “...Dava, havagazı sevk deposundaki arızanın giderilmesi sırasında zehirlenen işçi ekibinin kurtarılması çalışmalarında görevlendirilen bir polis memurunun olay sırasında havagazından zehirlenerek maruz kaldığı beyin sendromu nedeniyle sakat kalması sonucu ...lira manevi tazminata hükmedilmesi istemiyle açılmıştır. ... kamu hizmetlerinin görülmesi sırasında bir görevle ilgili olarak genel külfetler dışında fertlere ve ferdi mülkiyete verilen zararların eylem ile zararlı sonuç arasında nedensellik bağının bulunması koşuluyla objektif sorumluluk esaslarına göre ayrıca idarenin kusuru aranmadan hizmetin sahibi idarelerce tazmin edilmesi de hukukun genel ilkeleri ile hakkaniyet ve nesafet kuralları gereğidir. Aksi halde bu hizmetlerin yürütülmesi sırasında oluşan zararların bir veya bir kaç kişiye yükletilmesi söz konusu olur ki, buna ne eşitlik ne de hakkaniyet ve nesafet kuralları izin verir. Bu hale göre yukarıda oluş şekli açıklanan ve kamu hizmetinin ifası sırasında meydana geldiği ihtilafsız olan olay sonucunda maruz kalınan ... nedeniyle davacının uğradığı zararın idarece tazmini gerekeceğinden, davacının katlandığı ve katlanacağı mahrumiyet, üzüntü ve ıstıraplarını karşılamak üzere bir tazminata hükmedilmesi gerekmektedir...”

⁴⁵ Bunlar ve benzeri diğer karar örnekleri için bkz. Çağlayan, s. 261 vd.; Gözler, s. 1084 vd.

kum etmekle beraber, benzer olaylarda kimi zaman hizmet kusuruna da gittiği görülmektedir:

Örneğin; yol yapımı sırasında davalı idarece kullanılan dinamitler sonucu davacının uğradığı ileri sürülen zararın tazmini istemiyle açılan davada İdare Mahkemesince; “...Kamu idarelerinin yürüttükleri hizmetler sırasında hizmetin kötü işlemesi sonucu kişilere verdikleri zararı hizmet kusuru ilkesine göre tazmin etmeleri gerektiği, ... davalı idarece yol yapımı sırasında gerekli önlemleri almadan dinamit kullanılması sonucu davacının evinin yıkıldığıının ve bahçesindeki ağaçların zarar gördüğü...” belirtilerek davanın kabulü yolunda verilen kararı Danıştay davalı idarenin temyiz istemini reddetmek suretiyle onamıştır.⁴⁶

Ülkemizde, bayındırlık işleri ve tesisleri yapımı ile ilgili sözleşmeler, özel hukuk ilişkilerinden sayılmaktadır. Bayındırlık yapıtlarının yapımı ile ilgili uyuşmazlıklara adli yargıda, bunların varlığından ya da işletilmesinden doğan davalara ise idari yargıda bakılmaktadır.⁴⁷

3. Sağlık Hizmetleri

Fransız Danıştay’ı kan ürünlerinin aktarımı nedeniyle kendilerine hastalık (özellikle AIDS) bulaşan kişilerin uğradıkları zararlar-dan idaren risk sorumluluğu esaslarına göre sorumlu olduğuna karar vermiştir.⁴⁸

Ülkemizde, hastanelerin hastalıkların tedavisi sırasında ortaya çıkan zararları nedeniyle sorumluluğu son yıllarda büyük artış göstermiştir.⁴⁹ Ancak, Türk hukukunda, sağlık hizmetlerinden kaynaklanan zararlar sebebiyle idarenin sorumluluğu daha çok hizmet kusuru ve buna bağlı olarak kişisel kusur açısından ele alınmıştır.⁵⁰ Danıştay’ın kararları da bu açıklama doğrultusundadır.⁵¹ Fakat hemen

⁴⁶ Danıştay 10. Dairesi, 08.05.2005 Tarih ve E. 1994/4711, K. 1995/5058 sayılı Karar, (yayımlanmamıştır).

⁴⁷ Gözübüyük/ Tan, s. 697.

⁴⁸ Gözler, s. 1087.

⁴⁹ Ayan, Mehmet, *Tıbbi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Ankara 1991, s. 91.

⁵⁰ Ayan, s. 173 vd; Güran, Sait, “Hekimin Faaliyetlerinden Devletin Sorumluluğu”, *DD*, Ankara 1982, S. 46-47, s. 16-22; Çağlayan, s. 272.

⁵¹ Danıştay 10. Dairesi, 20.10.2006 Tarih ve E. 2003/3146, K. 2006/5850 sayılı Karar, *DD*, S. 114, s. 296.; “...Davacılar yakını...’den doğum sonrası alınan kan örne-

belirtmek isterim ki, özünde risk taşıyan sağlık hizmetlerinden dolayı uğranılan zararlar sebebiyle idarenin risk ilkesi gereğince sorumlu tutulması gerekmektedir. Örneğin, organ nakilleriyle ilgili operasyonlarda idarenin ajanının hiçbir kusuru olmasa bile zarar ile yapılan operasyon arasında illiyet bağının mevcut olması durumunda tazminata hükmedilmelidir. Bu tür faaliyetlerde kusursuz sorumluluk ilkesinin uygulanması durumunun sosyal devlet ilkesiyle de örtüşeceği kanaatini taşımaktadır.

4. Tehlikeli Taşıtlar

İdarenin kara, deniz, hava ve demir yolu taşıtlarının yol açtığı zararlardan dolayı idarenin risk ilkesi esasına göre kusursuz sorumluluğu kabul edilmektedir. Zira bu tür taşıtlar da taşıdıkları yüksek riskler nedeniyle “*tehlikeli araçlar*” kapsamı içerisinde yer alırlar.⁵² İdarenin aracı olan uçağın düşmesi, arabasının kaza yapması, treninin raydan çıkması gibi olaylar neticesinde, bu hizmetten yararlananlar, idarenin personeli veya üçüncü kişiler zarar görebilir. Bu zararların risk ilkesi gereğince kusursuz sorumluluk esaslarına göre tazmin edilmesi gerekir.⁵³

ğinin ilgili sağlık birimine ulaştırılması ve tahlili aşamalarındaki aksaklık veya ihmal sonucu... hastalığının teşhis edilemediğinden bahisle uğranıldığı ileri sürülen toplam ... TL zararın yasal faiziyle birlikte tazmini istemiyle açılan dava sonucunda; Sivas İdare Mahkemesince, davacılar yakınının doğumundan iki ay sonra kan örneğinin alınarak ilgili tanı merkezine gönderilmesine rağmen hastalığın o aşamada teşhis edilemediği, hastalığa ilişkin kan örneklerinin alınması, bu örneklerin toplanması ve tanı merkezlerinde incelenmesi aşamalarında, her bir örnek açısından detaylı bir kayıt örneğinin uygulanmadığı, örneklerin öznel hale getirilmediği; dolayısıyla, erken ve sınırlı bir zaman diliminde teşhis edilip tedavisine başlanması gereken “fenilketonüri” hastalığının mücadele biçimine ilişkin kamu hizmetinin kötü işlemesi nedeniyle davacıların uğradığı zararın davalı idarece tazmini gerektiği gerekçesiyle, mahkemelerince yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu hazırlanan ve hükme esas alınacak nitelikte görülen rapor doğrultusunda ... TL tazminatın... kabulü... yolunda verilen kararın, kabule ilişkin kısmının davalı idarece temyizen incelenerek bozulması istenilmektedir. Temyizen incelenen karar, usul ve hukuka uygun olup, dilekçede ileri sürülen temyiz nedenleri kararın bozulmasını gerektirecek nitelikte görülmediğinden temyiz isteminin reddi ile Sivas İdare Mahkemesi’nin ... sayılı kararının onanmasına 20.10.2006 tarihinde oybirliğiyle karar verildi...”

⁵² Gözler, s. 1087; Çağlayan, s. 276.

⁵³ Çağlayan, s. 276.

Yargı yerleri, idareye ait uçağın bir evin bahçesine düşerek bir çocuğun ölümüne sebep olması olayında; uçuş sırasında motorlardan birisine kuş girmesi sonucu uçağın düşmesi sonucu, uçakta bulunan kişinin ölmesi olayında; bir helikopterin havada patlayarak içinde bulunanların ölümüne sebep vermesi olayında; iki adet avcı uçağının havada çarpışarak davacının evi üzerine düşmesi olayında; iskeleye bağlı bir hücumbotunun bilinmeyen bir sebeple patlaması sonucu gayrimenkulün camlarının kırılması olayında; askeri çıkarma gemisinin kötü hava koşulları nedeniyle batması sonucu 38 askerin şehit olması olayında; askeriye ait Meltem Hücumbotu ile SSCB silahlı kuvvetlerine ait okul gemisinin çarpışması sonucu askeri personelin şehit düşmesi olayında; lokomotiften dökülen ateşin rüzgarla yayılması sonucu demiryolu kenarındaki bir harmanın yanması olayında; lokomotifin bacasından çıkan kıvılcımların, demiryolu kenarındaki otları tutuşturması ve çıkan yangın neticesinde bir miktar ormanın yanması olayında; lokomotifin arızalanması sonucu, tamir maksadıyla lokomotifin üzerine çıkan makinistin, trene ait yüksek gerilim hattına kapılarak hayatını kaybetmesi olayında; operasyona giderken devrilen askeri araçta bulunan erin ölmesi olayında; görev sırasında buzlu yolda kayarak devrilen askeri araçta bulunan astsubayın ölmesi olayında; seyir halindeki askeri aracın lastiğinin patlaması sonucu devrilen araçtaki askeri personelin sakat kalması olayında meydana gelen zararın kusursuz sorumluluk esasına göre tazmin edilmesine karar vermişlerdir.⁵⁴

Konuya ilişkin yargı kararlarından örnekler:

“...Dava dosyasındaki bilgi ve belgelerin incelenmesinde; davacılar yakını P. Yb. ...’ın 3. Or. Dent. ve Değ. Bşk.lığı emrinde görevli iken ... bölgesinde konuşlu birliklerin denetlenmesi görevine denetleme heyeti ile birlikte askeri helikopterle intikalleri esnasında, Sansa Boğazı olarak isimlendirilen vadi de helikopter pilotlarının alçaktan uçuş yaptıkları sırada, karşıdan gelen güneş ışığının da etkisi ile elektrik iletim tellerini (yüksek gerilim) fark edememelerinin de etkisi ile helikopterin pervanesinin tellere çarptığı ve helikopterin düştüğü, P. Yb. ...’ın kazanın etkisi ile şehit olduğu ... anlaşılmıştır. Davacıların yakını olan P. Yb. ...’ın ölümü olayında, idareye yüklenebilecek bir hizmet kusuru bulunmamaktadır. Müteveffanın da herhangi bir kusurunun bulunmadığı anlaşılmıştır. Ancak olayın bir kamu hizmeti sırasında meydana geldiği dikkate alındığında, hizmetle doğrudan doğruya ilgili olduğu, hiz-

⁵⁴ Bu örneklerle ilgili yargı kararları için bkz. Çağlayan, s. 276 vd.

metle zararlı sonuç arasında uygun illiyet bağının bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerek öğretide gerekse yargı kararlarında kabul edildiği üzere, özellikle Silahlı Kuvvetler tarafından yerine getirilen bazı hizmetlerle, hizmetin ifasında kullanılan uçak, helikopter, gibi araç ve gereçler yapıları gereği hem ilgililer hem de üçüncü kişiler için tehlike arz ederler. ...risk ilkesinin bir gereği olarak davacıların uğradığı zararların, hizmetin sahibi olan idare tarafından kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca karşılanmasının gerektiği sonucuna ulaşılmıştır..."⁵⁵

"...Olayının meydana gelmesinde hizmetin kurulması ve işletilmesinden doğan idareye atfedilebilecek bir hizmet kusurunun varlığı söz konusu değil ise de; davacının bir kamu hizmeti olduğunda şüphe bulunmayan görevi sırasında aynı birlikte görevli Ulş. Astsb.Çvş. ...'nın yardımcısı olarak onunla birlikte arızalanan bir aracın çekilmesi görevini yerine getirirken Ulş. Astsb. ...'nın davacının aracın önündeki vincin kancasının sıkıştığı yerden çıkarmaya çalıştığını fark etmeyerek vinci çalıştırması sonucu sol elinin halata sıkışarak yaralandığı, olayda davacının kusurunun bulunmadığı, zarar ile hizmet arasında illiyet bağının bulunduğu, söz konusu zararın kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davalı idare tarafından karşılanmasının gerektiği sonucuna varılmıştır..."⁵⁶

"...Dosyanın incelenmesinden, davacının Ankara Emniyet Müdürlüğü Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü emrinde polis memuru olarak görev yapmakta iken, Ankara Valiliği'nin onayı ile deprem nedeniyle Düzce ilinde görev yapmak üzere diğer personelle birlikte Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne ait otobüslerle gitmek üzere görevlendirildiği, aynı gün görevlendirildiği bölgeye giderken. ... arkadaki otobüsün içinde bulunduğu otobüse çarpması suretiyle meydana gelen kazada yaralandığı, yapılan tedavi sonunda Adli Tıp Kurumu tarafından 5 gün iş kaybı olduğuna dair rapor verildiği ...anlaşılmaktadır. Bu durumda, görevlendirildiği olay mahalline gitmekte iken meydana gelen trafik kazasında yaralandığı açık olan davacının uğradığı zararın karşılanması gerekmektedir..."⁵⁷

⁵⁵ AYİM 2. Dairesi, 03.10.2007 Tarih ve E.2007/353, K.2007/780 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 23.

⁵⁶ AYİM 2. Dairesi, 17.01.2007 Tarih ve E.2006/129, K.200739 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 23.

⁵⁷ Danıştay 10. Dairesi, 06.02.2003 Tarih ve E. 2001/5299, K. 2003/490 sayılı Karar, (yayımlanmamıştır.)

“...Komutanlığı emrinde askerlik hizmetini ifa ederken, istirahatçı vardiyada olduğu 09 Aralık 1999 tarihinde, mesai görev yeri olan kış tulumba dairesinin temizliğini icra etmek üzere görevlendirildiği, Dz. Elk. Er. ... ile birlikte temizlik yaparken, TCG Yıldırım Gemisi’nin Karadeniz Ereğli’si açıklarında 10 mil süratle ilerlediği sırada midesinin bulandığını söyleyerek kış tulumba dairesinden ayrıldığı ve ... bilahare helikopter platformuna gittiği ve bilinmeyen bir sebeple denize düştüğü, durumun köprü üzerindeki personelle fark edilmesi üzerine “denize adam düştü” alarmı verilerek kurtarma çalışmalarına başlandığı, ancak yüzmeye bilmeyen Dz. Elk. Er. ...’ya ulaşamadığı ... anlaşılmaktadır. Olayımızda ... zararın hizmetin içinden doğduğu dikkate alındığında davacı yakınlarının uğradıkları zararların kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davalı idare tarafından karşılanması gerektiği sonucuna varılmıştır...”⁵⁸

“... Dosyada mevcut bilgi ve belgelerden; davacı ...’nın ... İlçe J. K. emrinde J. Uzm. Çvş. olarak görevli iken, İlçe J. K.lığına tahsisli kömürün taşınmasında nezaret ile görevlendirildiği, ... tarihinde kömür taşıma işinde kullandırılan ve ...’nın sevk ve idaresinde olan ... plakalı kamyon ile ... İlçesinden hareket ettikleri, ... ilçesi sınırlarında bulunan D-400 karayolu üzerinde seyir halinde iken, ...’nın kontrolsüz şekilde karayoluna çıkması ile karşıdan gelen ...’nın telaşa kapılarak şoförü olduğu tankerin kontrolünü kaybettiği ve davacının da bulunduğu ... plakalı kamyon ile çarpıştığı, kazada ağır derecede yaralanan davacının tedavisi sonucu ... raporu ile ... kararı verildiği ... anlaşılmıştır. Davacının içinde bulunduğu ... plaka numaralı araç şoförü müteveffa ...’nın da herhangi bir kusurunun bulunmadığı ancak zararın hizmetin içinden meydana geldiği, meydana gelen zarar ile eylem arasındaki nedensellik bağının kesilmediği, davacının zararlarının kusursuz sorumluluk kuram ve ilkeleri gereğince davalı idarece karşılanması gerektiği sonuç ve kanaatine varılmıştır...”⁵⁹

B. Tehlikeli Yöntemler

Fransız Danıştay’ı 1956’dan itibaren bazı yöntemlerin tehlikeli niteliğinden dolayı ortaya çıkan zararların tazmininde kusursuz sorum-

⁵⁸ AYİM 2. Dairesi, 29.01.2003 Tarih ve E.2002/730, K.2003/95 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 18

⁵⁹ AYİM 2. Dairesi, 03.10.2007 Tarih ve E.2006/676, K.2007/769 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 23.

luluk esaslarını uygulamaya başlamıştır.⁶⁰

Tehlikeli yöntem olarak kabul edilen durumlardan birisi, genç suçluların eğitimi sırasında ortaya çıkan zararlardan doğan sorumlulukla ilgilidir. Fransa’da 1956 yılı öncesinde genç suçlular sıkı bir gözetim tabii cezaevlerine konularak burada belirli bir süre geçtikten sonra serbest bırakılmakta idi. Kırk seneyi aşkın bir süreden beri bu konuya ilişkin metotlar daha modern bir hal almıştır. Buna göre söz konusu gençler, özel merkezlere yerleştirilmeye başlanmışlardır. Bu merkezler izole edilmiş bir durumda ise söz konusu gençler kilit altında tutulmamakta ve minimum nitelikli bir bağımsızlığa da sahip kılınmaktadırlar. Genel hatlarıyla bu uygulama iyi neticeler vermektedir. Ancak, bazen bu durumdan yararlanarak suçlu gençler, söz konusu merkezlerden kaçarak suç işleyebilmektedirler. İşte bu tür bir merkezden gizlice kaçan suçlu bir gencin işlediği bir suç dolayısıyla üçüncü bir kişi zarara uğramışsa, bu kişi kusur hususunu dile getirmeksizin, risk alanında kalarak devletin sorumluluğunu gündeme getirerek dava açabilecektir. Bu anlamda sorumluluk için serbest bırakma olayı ile zarar arasında bir illiyet bağının varlığı şarttır. Ayrıca, devletin sorumluluğunun olabilmesi için, söz konusu kişilerin kaçma anı ile suç işledikleri an arasında uzunca bir zaman geçmiş olmaması da gerekmektedir.⁶¹

17.12.2004 tarihli *Resmî Gazete*’de yayınlanarak yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 109. maddesiyle daha önce bu kanunda yer almayan bir kurum eklendi. “*Adli kontrol*” dediğimiz bu kurumla üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınabileceği hükme bağlandı. Adli kontrol hükümlerine, yurt dışına çıkamamak veya hakim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak gibi örnekler verebiliriz. Demek ki artık tutuklanması gereken bir kişiye koşullar oluşmuşsa özgürlüklerini ihlal etmeden değişik yaptırımlar uygulanabilecektir. Ancak kişi bu uygulamaya tabi tutulduğunda, tıpkı Fransa’da olduğu gibi, üçüncü kişilere zarar verebilir. İşte bu noktada Fransa’daki gibi devletin oluşan zararları karşılayıp karşılamayacağını

⁶⁰ Satı, S. “İdarenin Kusursuz Sorumluluğu”, <http://www.turkhukukstesi.com/makale-744.htm>.

⁶¹ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 141 vd.

ya da hangi esasa göre karşılayacağını uygulama bize gösterecektir.⁶²

Risk konusuna ilişkin içtihat psikolojik hastaların deneme çıkışlarında veya gözetimci aileler yanına yerleştirilmesi olaylarına da uygulanmaktadır. Bir akıl hastasının tedavi amacıyla bir ailenin yanına yerleştirilmesi ve hastanın çiftlikteki işlerin yapımına karışması sırasında, hastalığından kaynaklanan bir cinnet sebebiyle verdiği zararların, kusur aranmaksızın tazmin edilmesi gerekir. Buna karşılık tımarhane-den kesin çıkış halinde zararlar ancak, belki kusur sorumluluğu esasları çerçevesinde tazmin edilebilir. Gerçekten de, bu tür bir çıkış halinde hastanın iyileştiği veya en azından üçüncü kişiler için bir tehlike arz etmediği varsayımı kabul edilir.⁶³

Tehlikeli yöntem olarak kabul edilen durumlardan biri de mahkumlara verilen çıkma izinleridir. Mahkumlara, sosyal yaşama tekrar kazandırmak amacıyla çıkma izinleri verilmektedir. Fransız Danıştay'ı bu izinden yararlanarak dışarı çıkan mahkumların yeni suçlar işlemesiyle ortaya çıkan zararlardan idarenin kusursuz olarak sorumlu olacağına hükmetmiştir. Fransız idari yargısı bu içtihadını daha da genişleterek kusursuz sorumluluk esaslarının "*şartlı salıverme*" ve "*yarı özgürlük konumuna bırakılan mahkumlar*" açısından da kusursuz sorumluluk esaslarının kabulüne karar vermiştir.⁶⁴

C. Tehlikeli Durumlar

Burada söz konusu edilen tehlikeli durum, bir kamu görevlisinin üstlendiği riskli bir görev nedeniyle, kamu görevlisinin yakınının (örneğin eşinin, çocuğunun) veya mallarının maruz kaldığı zararları ifade etmektedir.⁶⁵

Bulaşıcı nitelikte olan kırım kongo kanamalı ateşli hastalığı teşhisiyle tedavi olan hastanın, bu hastalığını kendisini tedavi eden doktora bulaştırması ve doktorun da bu virüsü evinde eşine bulaştırması olayında, doktorun eşinin bu nedenle uğradığı zarardan idare risk ilkesi gereğince sorumludur. Kamu görevlisi olan doktorun bizzat kendisi-

⁶² Satı, <http://www.turkhukuksitesi.com/makale-744.htm>

⁶³ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 142.

⁶⁴ Çağlayan, s. 283-284

⁶⁵ Gözler, s. 1096-1097; Çağlayan, s. 285.

nin uğradığı zararlar ise, tehlikeli durumlar kapsamında değil mesleki risk kapsamında uğranılan zararlardır. Bu ise sonraki başlıklarda ayrıca işlenecektir.

Tehlikeli durumlar kapsamında değerlendirilen zararlar, sadece kamu görevlisinin üstlendiği riskli bir görev nedeniyle, yakınının veya mallarının maruz kaldığı zararlardır.

D. Mesleki Riskler; Kamu Personelinin Görevleri Sırasında Uğradığı Zararlar

Kamu hizmetlerinde çalışan bir memur ya da kamu görevlisinin görevi sırasında ya da görevi nedeniyle bir zarara uğraması halinde, bu zarar hizmetin bir gereği olarak kabul edilirse, mesleki risk ilkesi gereği idarenin sorumluluğuna gidilebilir.⁶⁶ Zira kamu görevlisi hizmeti nedeniyle bir zarara uğrarken, toplumun tümü ya da bir kısmı bu hizmetten yararlanmaktadır. Bu zararın kamu görevlisinin üzerinde bırakılmaması gerekir.⁶⁷ Ortaya çıkan zarar, görevin usulüne uygun olarak yapılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

Bu konudaki içtihat, Fransız Danıştay'ın 21 Haziran 1895 tarihli Cames kararıyla oluşturulmuştur. Bu karara konu teşkil eden olayda bir cephane fabrikasında işçi olarak çalışan bay Cames, makineli bir çekiç ile bir demir parçasını döverken demirden kopan bir parça sol eline isabet etmiştir. Bu iş kazası sonucunda bay Cames sol elini kullanamaz hale gelmiştir. Bay Cames uğradığı zararın tazmini istemiyle Danıştay'da dava açmıştır. Danıştay, bu olayda idareye atfedilebilir bir kusur olmadığını tespit etmesine rağmen, davayı reddetmemiş, tersine kazanın meydana geldiği koşulları dikkate alarak idareyi bay Cames'e tazminat ödemeye mahkum etmiştir.⁶⁹

Ancak, mesleki risklerden doğan zararları tazmin etmek için izleyen yıllarda çeşitli kanunlarla çeşitli güvenlik sistemleri kurulmuştur. Bugün gerek işçi statüsünde, gerekse memur statüsünde olsun bü-

⁶⁶ Satı, <http://www.turkhukuksitsi.com/makale-744.htm>; Kalabalık, Halil, *İdari Yargılama Hukuku*, İstanbul 2003. s. 251.

⁶⁷ Esin, s. 148 .

⁶⁸ Şahin, http://www.yayin.adalet.gov.tr/8_sayi.htm.

⁶⁹ Gözler, s. 1098.

tün kamu personeli iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı sosyal sigorta sistemiyle güvence altına alınmıştır. İş kazasına uğrayan veya meslek hastalığına yakalanan kişinin tedavi giderleri sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanmaya başlanmıştır.⁷⁰

Türk hukuk uygulamasına bakıldığında ise, bu ilkenin kamu hizmetine resmi bir sıfatı nedeniyle katılan kişilere yönelik olarak uygulandığı görülmektedir. Kamu hizmetinin yürütülmesine resmi sıfatları nedeniyle katılan ve görevli olan kişilerin uğradıkları olağanüstü, anormal ve özel zararların Danıştay tarafından kusursuz sorumluluk ilkesine göre tazmin edildiğini görmekteyiz.⁷¹

Türkiye’de bazı meslekler açısından taşıdıkları risk nedeniyle çalışanların görevleri nedeniyle uğradıkları zararların tazmini açısından özel yasal düzenlemeler yapılmıştır.⁷² Örneğin, kolluk görevlilerinin mesleki risk nedeniyle uğradıkları zararların idarece tazmin edilmesi yasal bir düzenleme ile öngörülmüştür. 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, kamu düzeninin korunması veya kaçakçılığın men, takip ve tahkiki konularında görevlendirilen kamu görevlilerinin, bu görevlerinden dolayı veya görevleri sona ermiş olsa bile yaptıkları görev nedeniyle derhal veya bu yüzden maruz kaldıkları yaralanma veya hastalık sonucu ölmeleri veya sakat kalmaları halinde, kendilerine ya da yakınlarına ödenecek olan tazminatın esas ve usullerini düzenlemiştir. Görüldüğü üzere 2330 sayılı Kanun, mesleki risk nedeniyle kolluk personelinin uğrayacakları zararların, bu zararların meydana gelmesinde herhangi bir kusuru olmamasına rağmen, idarece tazmin edilmesini öngörmektedir.⁷³

Ülkemizde, Danıştay; söz konusu zararlar, kanunla öngörülen sosyal güvenlik tazminatları ile karşılanmış olsa bile, açılan tazminat davalarına bakılması gerektiğine, açılan bu davalarda, tespit edilen tazminat miktarından, kamu görevlisine çeşitli kanunlarca öngörülen sosyal güvenlik yardım ve ödeneklerinin düşülmesi gerektiğine, şayet sosyal yardımlar zararın tamamını karşılıyorsa, ancak o za-

⁷⁰ Satı, <http://www.turkhukuk sitesi.com/makale-744.htm>.

⁷¹ Bereket Baş, s. 262.

⁷² Çağlayan, s. 296.

⁷³ Günday, s. 331.

man davanın reddedilmesi gerektiğine karar vermektedir.⁷⁴ Danıştay bu kararlarında gerekçelerini, ilgililerin zararını emeklilik veya sosyal güvenlik yolu ile yapılacak ödemelerle karşılamaktan uzak oluşuna dayandırmaktadır.⁷⁵

İdarenin mesleki risklerden kaynaklanan kusursuz sorumluluğuna ilişkin yargı kararlarından örnekler;

“...İdare mahkemesince; davacının maluliyet oranının, sağlık kurulu raporuyla %15 olarak tespit edildiği, kamu görevlisinin kamu hizmeti sırasında uğradığı özel ve olağandışı zararının kusursuz sorumluluk ilkesi gereği tazmini gerektiğine, ... karar verilmiştir. Temyiz edilen kararın maddi tazminata ilişkin temyiz istemine gelince, dava dosyasının incelenmesinden; polis memuru olan davacının, ... görevli time ait arızalı aracın ...'ya getirilmesi için görevlendirildiği, ... tarihinde ... seyir halindeyken ... elektrik direğine çarptığı, bu aracın içinde olan davacının yaralandığı, ... tarihinde davacı hakkında düzenlenen sağlık kurulu raporunda aktif polislik görevinden idari polislik görevine kaydırılmasının uygun olacağının belirtilmesi sonrasında...emekliye ayrıldığı, ... davacının uğradığı zararın tazmini istemiyle açılan bu davada, idare mahkemesince ... zarar miktarından nakdi tazminat miktarı düşülmek suretiyle uğranılan zararın...davacıya ödenmesine karar verildiği anlaşılmaktadır. ... Prim ödenmek suretiyle bulunan sosyal güvenlik sisteminin doğal bir sonucu olarak ilgililere bağlanan aylıklar, idarenin tazmin sorumluluğunu doğuran olaylar nedeniyle sağlanan yarar niteliğinde bulunmamakta ve bu nedenle 5434 sayılı Kanun'da öngörülen koşulların varlığı halinde bağlanan aylıkların idarece ödenmesi gereken tazminat tutarından indirilmemesi gerekmekte ise de; görevin neden ve etkisinden doğan olaylarda vazife malullüğü ile adi malullük aylığı arasında ortaya çıkan fark ödenen primler dışında olay nedeniyle sağlanan yarar niteliğini taşıdığından, belirtilen farkın peşin sermaye değerinin maddi zarar tutarından indirilmek suretiyle idarece ödenecek tazminat tutarının hesaplanması gerekmektedir ...”⁷⁶

“...Birlik çamaşırhanesinde görevlendirilen davacının çarşafların yıkanması esnasında meydana gelen elektrik kesintisinde çamaşır sıkma makinesinin kapağını açıp pedalı ile motorunu yavaşlatmaya çalışırken makinenin üstünün ıslak olması sebebiyle sağ kolunun kayarak makinenin içerisine girme-

⁷⁴ Çağlayan, s. 291.

⁷⁵ Duran, s. 66.

⁷⁶ Danıştay 10. Dairesi, 18.03.2008 Tarih ve E. 2007/8532, K. 2008/1231 sayılı Karar, (yayınlanmamıştır).

si sonucunda yaralanması nedeniyle uğradığı zararın, bir kamu hizmeti olduğunda şüphe bulunmayan ... hizmetini yürütürken yapmakta olduğu görevin ifası sırasında meydana geldiği, zararlar hizmet arasında sıkı bir illiyet bağının bulunduğu ... anlaşıldığından, zararın kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca davalı idarece karşılanması gerektiği sonucuna varılmıştır...”⁷⁷

“...Dosyanın incelenmesinden, ... Emniyet Müdürlüğü kadrosunda polis memuru olarak görev yapan davacılar murisinin, sürücüsü olarak idaresindeki resmi araçla verilen görevi ifa için ... karayolunda seyir halinde iken, karşıdan gelen araç sürücüsünün kusuru nedeniyle hayatını kaybettiği, olay nedeniyle 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun ve bu Kanuna dayalı olarak çıkarılan Yönetmelik gereğince, davacılara nakdi tazminat ödendiği, ... anlaşılmaktadır. Bu durumda, idare, kamu hizmetinin yerine getirilmesi sırasında hizmetin işleyişinde ve düzenlenişinde kusuru olmasa bile kamu ajanının kendi kişisel kusurundan doğmamış olmak koşuluyla ajanın ölümü nedeniyle ortaya çıkan zararın, yarar zarar denkleştirilmesi yapılarak giderilmeyen kısmının aynı davalı idarece kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca tazmini gerektiğinden, idare mahkemesince davanın reddi yolunda verilen kararda hukuki isabet bulunmamaktadır. Öte yandan, davacıların destekten yoksun kalma tazminatı araştırılırken, 2330 sayılı Yasa uyarınca davacılara ödenen nakdi tazminatın düşürülmesi ve 5434 sayılı Yasa uyarınca davacılara vazife malullüğü aylığı bağlanmış ise bu durumun da dikkate alınması gerekmektedir...”⁷⁸

“...Dosyadaki mevcut bilgi ve belgelerin incelenmesinde; ... Hava Meydan K.lığı emrinde ... iken ... günü verilen görev gereği davacının ... plaka nolu Magirus top çeker aracının patlak lastiğinin (şamrel) tamirini yaptığı, şamrel havuzunda kontrolünü yaptıktan sonra janta taktığı, inik halde olan lastiği, oto bakım atölyesinin dışındaki lastik şişirme kafesine yuvarlayarak götürmeden önce lastiğin içindeki şamrelin yuvarlanmadan dolayı zarar göreceğini düşünerek bir miktar hava basıp götürmek istediği, ancak hava basma esnasında jant çemberinin tırnaklı olan kısmının kurtularak davacının karın bölgesine ağırlıklı olmak üzere vücuduna çarptığı, dudak ve burunda da yaralanma olduğu, iç kanama endişesi ile ... Devlet Hastanesi'ne sevk edildiği, ... anlaşılmıştır. ... Olayımızda idareye atfı kabil bir hizmet kusurundan söz

⁷⁷ AYİM 2. Dairesi, 09.11.2005 Tarih ve E.2004/489, K.2005/785 Sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 21.

⁷⁸ Danıştay 10. Dairesi, 16.09.2002 Tarih ve E. 2000/6171, K. 2002/2822 sayılı Karar, (yayınlanmamıştır).

edilemez ise de; bir kamu görevinin ifası sırasında meydana gelen zarar ile görevden neşet eden eylem arasında sıkı bir illiyet bağı bulunduğundan kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince davacının uğradığı zararın davalı idare tarafından karşılanması gerektiği sonucuna varılmıştır...”⁷⁹

E. İdarenin Arızı İşbirlikçilerinin Uğradığı Zararlar

Kamu hizmetlerinin yürütülmesine bazen kamu personeli dışındaki kişiler de katılabilir.⁸⁰ Bu katılım, kamu hizmetinin yürütümü, kamu görevlileri tarafından yapılan ve emredici nitelikte olmayan bu nedenle de yükümlülükten ayrılan istek üzerine olabileceği gibi, herhangi bir istek olmadan tamamen gönüllü yardımcının kendi istek ve iradesiyle de olabilir.⁸¹ İşte bunlara “geçici görevliler (arızı işbirlikçiler)” denir.⁸² Bir yangının söndürülmesi çalışmalarında görevliler tarafından etraftakilerden yardım istenilmesi üzerine bu çalışmalara katılanların durumu ilk olasılığa, bu çalışmalara herhangi bir istek olmasına karşın kendiliğinden katılanların durumu ise ikinci olasılığa örnektir.⁸³

Kamu görevlilerine, kamu görevlerini yürütmelerinden dolayı emekli, dul ve yetim aylığı gibi sosyal haklar tanınmaktadır. Buna karşılık kamu hizmetlerinin yürütülmesine geçici olarak katılanlar için böyle bir olanak bulunmamaktadır.⁸⁴ Peki, bu durumda olanlar zararlarını nasıl giderecektir?

Burada idarenin hizmet kusuruna gidilemeyeceğine göre arızı işbirlikçilerinin zararını idare kusursuz sorumluluk esasına göre tazmin edecektir. Burada eylem ile zararlı sonuç arasında nedensellik bağının bulunması arızı işbirlikçilerinin uğradıkları özel ve olağandışı zararın tazmini için gerekli ve yeterlidir.⁸⁵

⁷⁹ AYİM 2. Dairesi, 20.12.2006 Tarih ve E.2004/919, K.2006/1292 sayılı Karar, AYİM Dergisi, S. 22.

⁸⁰ Gözler, s. 1106.

⁸¹ Candan, Turgut, *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006. s. 183.

⁸² Çağlayan, s. 299; Gözler, s. 1106.

⁸³ Candan, s. 183.

⁸⁴ Gözübüyük/ Tan, s. 701.

⁸⁵ Satı, <http://www.turkhukuk sitesi.com/makale-744.htm>.; Armağan, s. 142.

Fransız Danıştay'ı kamu hizmetine arızı olarak katılanların uğradıkları zararlar dolayısıyla idareyi kusursuz sorumluluk ilkesine dayanarak tazminata mahkum etmektedir.⁸⁶ Bu suretle dışarıdan herhangi bir şekilde olursa olsun bir amme hizmetinin ifasına karıştığı sırada, bu yüzden, zarara uğrayanlara, idarenin kusurlu olup olmadığını aramaksızın uğradıkları zararların tazmini lüzumu kabul edilmiş bulunmaktadır.⁸⁷

Yukarıda bahsedilen bu kişilerin yardımları dolayısıyla uğradıkları zararların idare tarafından kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince tazmin edilebilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Bir kere ortada bir kamu hizmeti olmalıdır. Bununla birlikte, zarar gören kişi bu kamu hizmetinin yürütülmesine bizzat ve bilfiil katılmalıdır. Bu işbirliği talep sonucunda veya kendiliğinden yapılmış olabilir. Zarara yol açan işbirliği arızı olmak şartıyla bedava yani bir “*gönüllü işbirliği*”, bir “*hayri işbirliği*” şeklinde olabileceği gibi ücretli de olabilir. Örneğin, bilirkişiler adalet yardımcıları olarak idare ile ücretli olarak işbirliği yaparlar. Bu konudaki diğer bir şart, idarenin hiçbir talebi olmaksızın kendiliğinden işbirliği halinde, bu işbirliği acil ihtiyaç nedeniyle gerekli bir işbirliği olmalıdır. Ayrıca bu tür zararlardan sorumlu tutulacak idare, hizmetin sahibi olan yani yürütülmesine iştirak edilen hizmeti yürüten idare olmalıdır.⁸⁸

Ülkemizde, Danıştay, kamu hizmetlerine görevli olmadıkları halde bu tür hizmetlerin ifasına kendiliklerinden katılanların uğradıkları zararın tazmini konusunda ilke olarak hizmet kusuru esasına dayanmaktadır. Ancak bu tür durumlarda kusursuz sorumluluk ilkesinin uygulanması daha isabetli ve hukuk sistemimizin genel yapısıyla daha uyumlu olacağı da bir gerçektir.⁸⁹

Tüm araştırmalarımıza rağmen 1967 tarihli bir Danıştay kararı dışında konuya ilişkin bir yargı kararı bulamadık.⁹⁰

⁸⁶ Gözübüyük/ Tan, s. 703.

⁸⁷ Onar, Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, İsmail Akgün Matbaası, 3. Baskı, İstanbul 1966. C. 1, s. 1744.

⁸⁸ Çağlayan, s. 300 vd; Gözler, s. 1108 vd.

⁸⁹ Atay/Odabaşı/Gökcan, s. 136.

⁹⁰ Danıştay 12. Dairesi, E.1965/4111, K.1967/1591 sayılı Karar için bkz. Çağlayan, s. 303; Gözler, s. 1113; Gözübüyük/ Tan, s. 703.

F. Sosyal (Toplumsal) Olaylarda Sorumluluk

Çağımızın toplum hayatı, özellikle hürriyetçi demokratik ortamda, kamu düzenine ve bu düzen içinde yaşayanlara yönelik bazı tehlikeler içermektedir. Demokratik hukuk düzeninin idaresi de, düzeni, hürriyetleri yok etmeksizin korumak zorunda olduğundan, bazen meydana gelen toplumsal olayları önlemekte gecikebilmektedir. Böyle bir olay sebebiyle, kişilere zarar verilirse idare bundan sorumlu tutulmalıdır. Çünkü kamu düzenini korumak için teşkilatlanmış, para, mal ve hizmet edinen idaredir. Burada tehlike idarenin faaliyetinde ya da araç gerecinde değil dışındadır.⁹¹

Kitle hareketlerinden meydana gelen zararlar ile idarenin davranışı arasında illiyet bağı bulunmadığından, bu alanda idarenin sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Fransız hukukunda, 1983 ve 1986 tarihli kanunlarla bu konu düzenlenmiş olup, küçük belediyelerin büyük zararları karşılayamaması ve ulusal dayanışma ilkesi göz önüne alınarak, söz konusu zararların devlet tüzel kişisi tarafından sosyal risk ilkesi uyarınca karşılanması ve çıkan uyuşmazlıkların da idari yargıda görülmesi öngörülmüştür.⁹²

Fransız hukukunda yukarıda söz edilen kanunlar uyarınca, kitle hareketlerinden kaynaklanan zararlar bakımından devlet tüzel kişisinin kusursuz sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için şu şartların bulunması gerekmektedir: Kusursuz sorumluluk esasınca tazmin edilmesi gereken zarar, bir toplantı veya bir gösteri şeklindeki kitle hareketinden doğmuş olması gerekir. Yani davranış, kolektif bir nitelik taşımalıdır. Söz konusu kitle hareketinin amacı ve konusu önemli değildir. Siyasi, kültürel, mesleki, sportif veya dini olabilir. Toplanılan yerin de kamuya açık veya özel bir yer olmasının da önemi bulunmamaktadır. Toplu davranışın kurulu düzene karşı bir başkaldırı yahut isyan şeklinde olması da gerekmemektedir. Toplantı veya gösteri yapanların davranışının, “suç” teşkil eden şiddet eylemi niteliğinde olması gerekir. Suç teşkil etmeyen eylemler bu kanunun kapsamı dışındadır. Örneğin, liseli öğrencilerin sınav çıkışı yol üzerine oturmak üzere gelmeleri ve bu arada bir yolcuyla itip kakarak yere düşürmeleri olayı, daha sonra da polisin gelmesiyle dağılması olayı suç teşkil eden

⁹¹ Satı, <http://www.turkhukuk sitesi.com/makale-744.htm>; Yayla, s. 145.

⁹² Çağlayan, s. 309.

bir davranış olarak kabul edilmemiştir. Ayrıca, tazmini gereken zarar, kitle hareketinin doğrudan ve açık bir sonucu olmalıdır.⁹³

Yukarıda da ifade edildiği gibi, kitle hareketlerinden idarenin sorumlu tutulabilmesi için, yasal bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Türk hukukunda, kitle hareketlerinden devletin sorumluluğunu düzenleyen genel bir kanun bulunmamaktadır. Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi kitle hareketlerinden kaynaklanan zararların devlet tarafından tazmin edilmesine yönelik bilinen tek yasal düzenleme, 6-7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir’de meydana gelen sosyal olaylar nedeniyle kişilerin uğradığı zararların tazminine yönelik 28 Şubat 1956 tarih ve 6684 sayılı Kanundur.⁹⁴ Şuan genel bir yasal düzenleme bulunmadığı için de, sorunun çözümü içtihatlarla kalmaktadır. Danıştay’ın bu konuya ilişkin içtihadında ise belli bir sitemleştirme ve tutarlılık bulunmamaktadır. Bu tür kitle hareketlerinden kaynaklanan zararların tazmininde, bazen kusursuz sorumluluk,⁹⁵ bazen kusura dayanan sorumluluk esaslarına dayandığı gibi,⁹⁶ bazen de bu

⁹³ Çağlayan, s. 308 vd.

⁹⁴ Özgüldür, s. 92; Akyılmaz, Bahtiyar, “Sosyal Risk ve Uygulama Alanı”, GÜHFD, Ankara 2005, C. IX, S. 1-2, s. 186; Armağan, s. 165; Çağlayan, s. 311; Gözler, s. 1118; Azrak, A.Ülkü, “İdarenin Toplumsal Muhatara (Sosyal Risk) Kuramına Göre Kusursuz Sorumluluğu”, *Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu*, Ankara 12-13 Mayıs 1979, İstanbul 1980, s. 143.

⁹⁵ Danıştay 12. Dairesi, 18.03.1998 Tarih ve E.1969/211, K.1971/2478 sayılı Karar, nakleden, Çağlayan, s. 319; “...Olayların gelişmesinde idareye atfı kabul herhangi bir kusurun bulunup bulunmadığı, davanın niteliği bakımından haizi ehemmiyet görülmemiştir. Can ve mal güvenliğinin sağlanması devletin başta gelen görevlerinden olduğuna göre, bu olaylarla hiçbir ilgisi bulunmayan davacının uğradığı zararın idarece tazmin edilmesi hakkaniyet ve nesafet kuralları gereğidir...”

⁹⁶ Danıştay 10. Dairesi, 2.10.1996 Tarih ve E. 1996/211, K. 1996/5755 sayılı Karar, <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp> (Danıştay Bilgi Bankası) “...2.7.1993 tarihinde Sivas İlinde yapılmakta olan 4. Pir Sultan Abdal Kültür Etkinlikleri sırasında meydana gelen, Madımak Otel’i’nin yakılması ve 37 kişinin ölümü ile sonuçlanan olaylarda, davacılar ... ile ...’in oğlu, diğerlerinin kardeşi olan ...’in yaşamını yitirmesi nedeniyle uğranıldığı ileri sürülen zararın giderilebilmesi amacıyla, ... dava açılmıştır. Sivas İdare Mahkemesi 13.7.1995 tarih ve 1995/609 sayılı kararıyla; ...idarenin, yasalarla kendi yetki ve sorumluluğuna bırakılan kamu hizmetini yasal yetkileri içinde ve gereği gibi yürütmek amacıyla önceden gerekli örgütü kurmak ve bu örgütün ve hizmetin iyi bir şekilde yürütülmesi için gerekli tüm özeni göstermekle yükümlü olduğu, hizmetin iyi işlememesi, geç işlemesi veya hiç işlememesi yüzünden kişilerin zarara uğramaları durumunda, idarenin hukuksal sorumluluğunun söz konusu olacağı ve uğranılan zararın, hizmeti yürütmekle görevli idarece tazmini gerekeceği, idarelerin hizmet kusurun-

tür zararlardan idarenin sorumlu olmayacağına,⁹⁷ karar vermektedir.⁹⁸

dan doğan zararları karşılamakla yükümlü olmalarının, idare hukukunun yerleşik ilkelerinin olduğu, bu konunun Anayasa'nın 125. maddesi ile de güvenceye alındığı;...dava dosyası ve aynı olaylardan dolayı maddi ve manevi tazminat istemiy-le açılan dava dosyalarında bulunan bilgi ve belgelerin birlikte değerlendirilme-sinden; 1-4 Temmuz 1993 tarihleri arasında Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla dü-zenlenen 4. Pir Sultan Abdal Kültür Etkinliği'nin 2. günü olan 2 Temmuz 1993' de saat 13.30 sıralarında küçük bir topluluğun ... arasında sloganlar atarak eylem yap-tıkları, Kültür Merkezi binasını taşıdıkları, valiliğin izniyle, Kültür Merkezi önü-ne dikilen anıt heykelin söküldüğü, Sivas Valiliği önünde Vali'nin protesto edil-diği ve Cumhuriyet rejimi aleyhine slogan atıldığı, zaman geçtikçe kalabalıklaşan bu topluluğun çalışma saati bitiminde çok daha kalabalıklaştığı, Sivas Valiliği'nce saat 14.05'den itibaren çevre illerden polis ve ildeki Tugay Komutanlığı'ndan yar-dım istenildiği, Tugay komutanlığından askeri birliğin 19.45 sularında gönderil-diği, çevre illerden gelen polis gücünün de yetersiz kaldığı, Kültür ve Sanat Şen-liğine katılmak üzere diğer şehirlerden gelen sanatçı ve vatandaşların konakladığı Madımak Oteli önünde toplanan kalabalığın uzunca bir süre oteli taşıdığı, saat 19.45 sularında kolluk gücünün oluşturduğu kordonu yaran kalabalığın, önce ote-lin önünde bulunan araçları, daha sonra da oteli, benzin dökmek suretiyle yaktık-ları, davaya konu zararın doğumuna neden olan ölümlerin, otelin yakılması sonu-cu oluştuğunun anlaşıldığı; bu durumda, eylemin başlamasından otelin yakılma-sına kadar geçen yedi saate yakın bir süre, başlangıçta az sayıda eylemciden olu-şan kalabalığı dağıtmaya veya başka şekilde etkisiz hale getirmeye yönelik çalış-maların yetersizliği, ya da dağıtılması halinde başka olaylar çıkabileceği endişesi-y-le dağıtmak istemeyen idarenin, hizmetin kötü işlemesi, hatta bir süre hiç işleme-mesi nedeniyle hizmet kusurunun bulunduğu gerekçesiyle, davacıların maddi zar-arının belirlenmesi amacıyla yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu hazırlanan rap-or esas alınmak suretiyle, ... TL tazminatın davalı idareden alınarak davacılar-a verilmesine, ... karar vermiştir. Davalı idare, ...anılan kararın temyizden incelen-e-rek bozulmasını istemektedir. Açıklanan nedenlerle ... Sivas İdare Mahkemesi'nin ... sayılı kararında, ...bozma nedenlerinden hiçbirisi bulunmadığından kararının onanmasına karar verildi..."

⁹⁷ Danıştay 12. Dairesi, 16.10.1980 Tarih ve E.1980/3750, K.1980/3750 Sayılı Karar, Nakleden, Çağlayan, s. 313.; "... Bakılan davada zarar, doğrudan doğruya bir idari ajanın fiilinden doğmamıştır. Zararın, idarenin polis Vazife ve Selahiyetleri Kanu-nu ile ve diğer yasalarla kendisine verilen emniyet ve asayiş sağlama görevini ge-reği gibi yerine getirmemesinden ve zamanında gerekli önlemleri almamasından doğduğunu kabul etmek mümkün değildir. ... Olayda genel nitelikte önlemler-le yetinmiş bulunması da idarenin tazminle yükümlü tutulmasını gerektirmez... Davacı kuruluşa ait otobüsün ... günü Ankara ... Meydanı'nda saat ... sıraların-da kimliği belirsiz bazı kişilerin oluşturduğu bir gurubun taşlı saldırısına uğrama-sına ilişkin olayda yukarıda belirtilen koşulların gerçekleşmemesi karşısında da-valı idarenin sosyal hasar kuramına göre tazminatla yükümlü tutulmasına da ola-nak bulunmamaktadır. Açıklanan nedenlerle doğan maddi zarar ile kolluk hizme-ti arasında nedensellik bağı bulunmadığından ve ayrıca olayın niteliği sosyal has-sar kuramının uygulanmasına da elverişli görülmediğinden tazminata ilişkin da-vanın reddine..."

⁹⁸ Çağlayan, s. 312; Gözler, s. 1118; Özgüldür, s. 92 vd; Armağan, s. 165.

G. Sosyal Risk; Terör Olaylarında Sorumluluk

Sosyal risk tanımı ve sosyal risk ilkesi gereğince terör nedeniyle idari yargıda açılan davalar, başlı başına bir konu olması ve Danıştay'ın son yıllardaki yeni içtihatları dolayısıyla ayrıca incelenmesi gerektiğinden burada bu konuya değinilmemiştir.

IV. SONUÇ

Birey karşısında güçlü olan idarenin, toplum içerisindeki görevlerinin her geçen gün arttığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçek karşısında, idarenin işlem ve faaliyetleri sonucunda zarar gören bireyin zararlarının giderilmesi gerektiği hususu da sosyal ve hukuk devletinin bir gereğidir.

Sosyal devlet olma yolunda atılan adımlar, beraberinde kusursuz sorumluluk ilkesini de getirerek, idarenin sorumluluk alanını olabildiğine genişletmiştir. Öyle ki, kural olarak önlenemez ve öngörülemez olan deprem gibi bazı doğa hareketlerinde bile teknolojik gelişmelere bağlı olarak idarelerin sorumlu olabileceği, idarelerin bu tür mücbir hallerde bile sorumluluktan kurtulamayacağı düşüncesi her geçen gün yaygınlaşmaktadır.

Risk ilkesi, her ne kadar, birey lehine olumlu gelişmeler getirmekteyse de, yine de, özellikle sağlık alanıyla ilgili idarenin sorumluluğu konusunda yetersiz kalmaktadır. Sağlık alanında organ nakli gibi bünyesinde risk taşıyan bazı müdahalelerde zarar ile müdahale arasında illiyet bağının mevcut olması durumunda kusuru olmasa bile risk ilkesi gereğince idare sorumlu tutulabilmelidir.

İdarenin kusuru olmasa da sorumlu olması gerektiği kuralına ilişkin olarak ortaya çıkan risk ilkesi, bireye bazı güvenceler sağlamaktadır. Ancak, konuya ilişkin doğrudan bir düzenlemenin bulunmaması Sosyal Devlet ilkesini bu konuda tartışılır hale getirmektedir.

Ülkemizde, içtihatlarla geliştirilen risk ilkesinin belirli hale getirilmesi gerekmektedir. Zira çerçevesi net olarak tespit edilemeyen bu tür ilkelerin varlığı halinde, sorumluluk konusunda takdir hakkı çok geniş olan idari yargı mercilerince verilen kararlar da tartışılır hale gelecek, üstelik aynı olay karşısında bugün sorumlu olan idare yarın sorumluluktan kurtulabilecektir. Bunun önlenmesi için objektif bazı kri-

terlerin düzenleme haline getirilerek uygulama birliğinin sağlanması gerekmektedir.

Sonuç olarak, içtihatlarla geliştirilen risk ilkesi ülkemiz için varlığı kaçınılmaz ve tartışılmaz bir ilkedir. Ancak, sosyal ve hukuk devleti olan ülkemizde, gerek birey, gerekse idare, ortaya çıkan zararı nasıl, hangi durumlarda ve hangi ilkeler çerçevesinde tazmin etmesi gerektiğini bilebilmelidir. Bunun yolu da yasama organınca çıkarılacak düzenlemelere bağlıdır. Risk ilkesinin, pozitif hukuk kurallarıyla belirli hale getirilmesi herkes için bir gerekliliktir.

KAYNAKLAR

- Akılmaz, Bahtiyar, “Sosyal Risk ve Uygulama Alanı”, *GÜHFD*, Ankara 2005, C. IX, S. 1-2.
- Armağan, Tuncay, *İdarenin Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları*, Ankara 1997.
- Atay, E. Ethem / Odabaşı, Hasan / Gökcan, Hasan Tahsin, *İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları*, Ankara 2003.
- Ayan, Mehmet, *Tıbbi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Ankara 1991.
- Azrak, A. Ülkü, “İdarenin Toplumsal Muhatara (Sosyal Risk) Kuramına Göre Kusursuz Sorumluluğu”, *Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu*, Ankara 12-13 Mayıs 1979, İstanbul 1980.
- Başgil, A. Fuat, “Devletin ve Diğer Amme Hükmi Şahıslarının Mesuliyeti”, *Adalet Dergisi*, Ankara 1940, S. 32.
- Bereket Baş, Zuhale, “Türk Hukukunda İdari Yargı Kararları Işığında Kamu Hizmetinin Yürütülmesinden Kaynaklanan Kamu Gücünün Kusursuz Sorumluluğu”, İstanbul 2002 (yayımlanmamış doktora tezi).
- Berki, A. H., *Mecelle*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 1959.
- Candan, Turgut, *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006.
- Çağlayan, Ramazan, *Tarihsel, Teorik ve Pratik Yönleriyle İdarenin Kusursuz Sorumluluğu*, Asil Yayınları, Ankara 2007.
- Duran, Lütfi, *Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri, Sorumluluğa Yol Açan Olgular*, TODAİE Yayınları, Ankara 1974.

- Esin, Yüksel, *Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları, İkinci Kitap: Esas, İdarenin Hukuki Sorumluluğu*, 2. Baskı, Ankara 1976.
- Gözler, Kemal, *İdare Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2003, C. II.
- Gözübüyük, A. Şeref; Turgut, Tan, *İdare Hukuku Cilt 2. İdari Yargılama Hukuku*, Turhan Kitabevi, Güncelleştirilmiş Baskı, Ankara 2003.
- Günday, Metin, *İdare Hukuku*, İmaj Yayıncılık, 7. Baskı, Ankara 2003.
- Güran, Sait, "Hekimin Faaliyetlerinden Devletin Sorumluluğu", *DD*, Ankara 1982, S. 46-47.
- İnan, Atilla, "Kamu Görevlilerinin Hukuka Aykırı Davranışlarında Devlet ve Kamu Tüzel Kişilerinin Kusursuz Sorumluluğu", *DD*, Ankara 1981, S. 42-43.
- Kalabalık, Halil, *İdari Yargılama Hukuku*, İstanbul 2003.
- Kayısoğlu, Bahattin, "İdari Eylemlere İlişkin Sorumluluk Sebepleri", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 1976, S. 2, Y. 33.
- Onar, Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, İsmail Akgün Matbaası, 3. Baskı, İstanbul 1966. C. 1.
- Özgüldür, Serdar, *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında Tam Yargı Davaları*, Ankara 1966.
- Satı, S. "İdarenin Kusursuz Sorumluluğu", <http://www.turkhukuksitei.com/makale-744.htm>.
- Şahin, Ergün, "Kuramda ve Uygulamada İdarenin Tehlike İlkesi Uyarınca Sorumluluğu", <http://www.yayin.adalet.gov.tr/8sayi.htm>.
- Uluslan, İlhan, *Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi*, İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, İstanbul 1972, C. 32.
- Uluslan, İlhan, "Tehlike Sorumluluğu Üstüne", *Mukayeseli Hukuk Dergisi*, İstanbul 1970, Y. 4, S. 6.
- Yaman, Murat, "Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Sorumluluk, Hizmet Kusuru ve Kusursuz Sorumluluk Kavramları", *Askeri Yüksek idare Mahkemesi Dergisi*, Ankara 2003, S. 18.
- Yayla, Yıldızhan, *İdare Hukuku I*, 2. Baskı, İstanbul 1990.